

EDVARD
RADERFURD

RUSKA

II TOM

Prevela
Aleksandra Čabraja

Laguna

Naslov originala

Edward Rutherford

RUSSKA

Copyright © Edward Rutherford 1991

Translation copyright © 2014 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

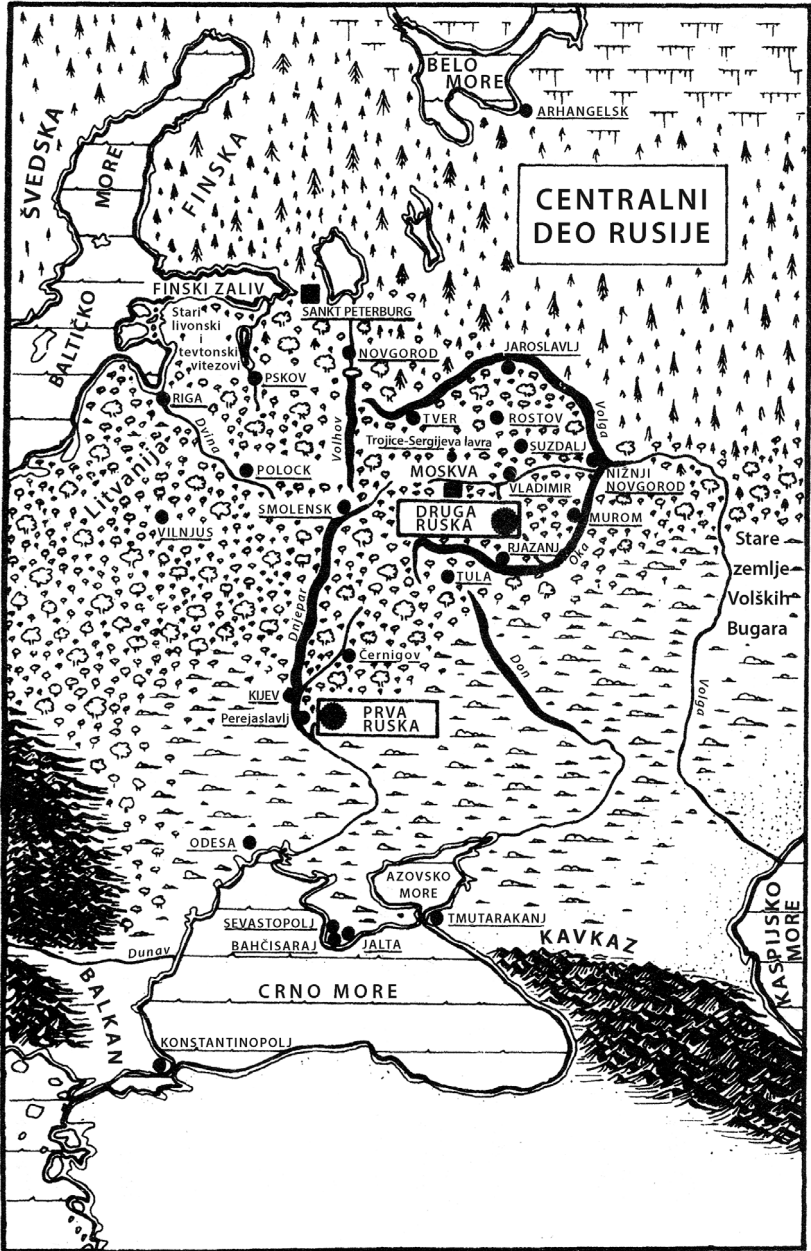
SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Ovu knjigu s poštovanjem posvećujem
onima koji danas obnavljaju manastirsku zajednicu
Optina pustinja*

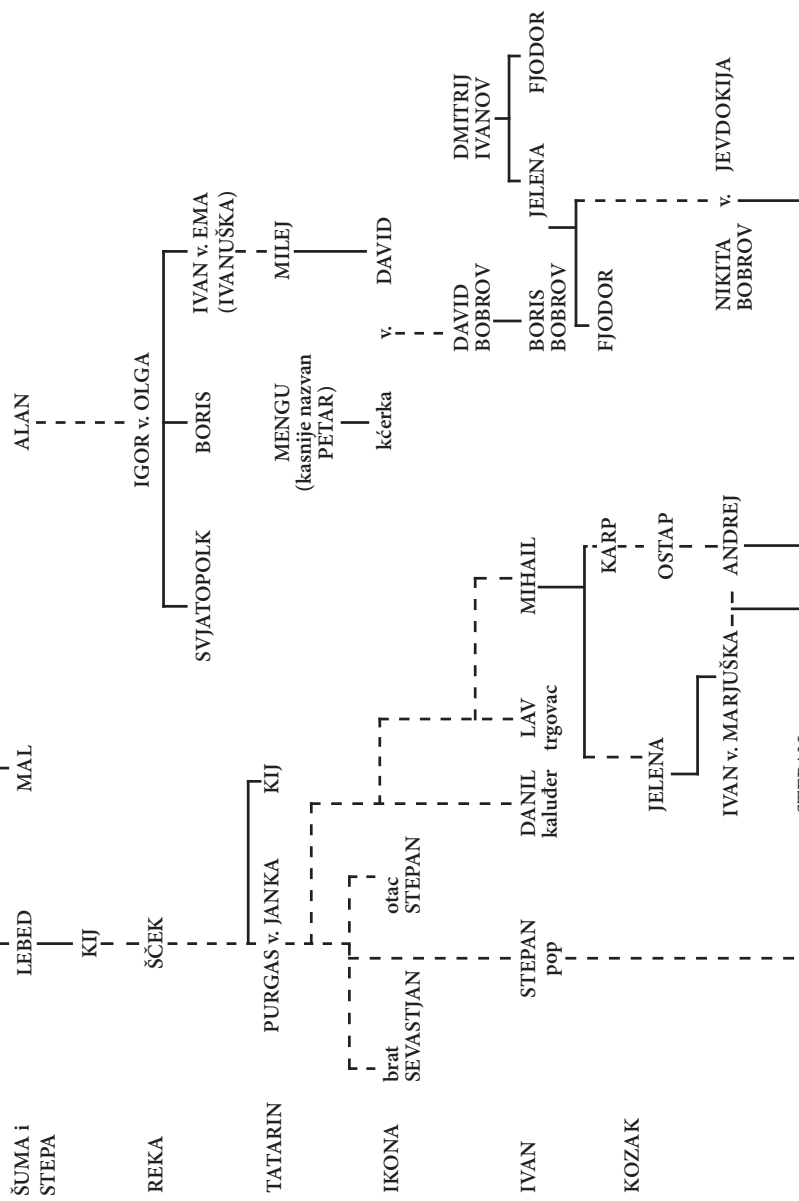
SADRŽAJ

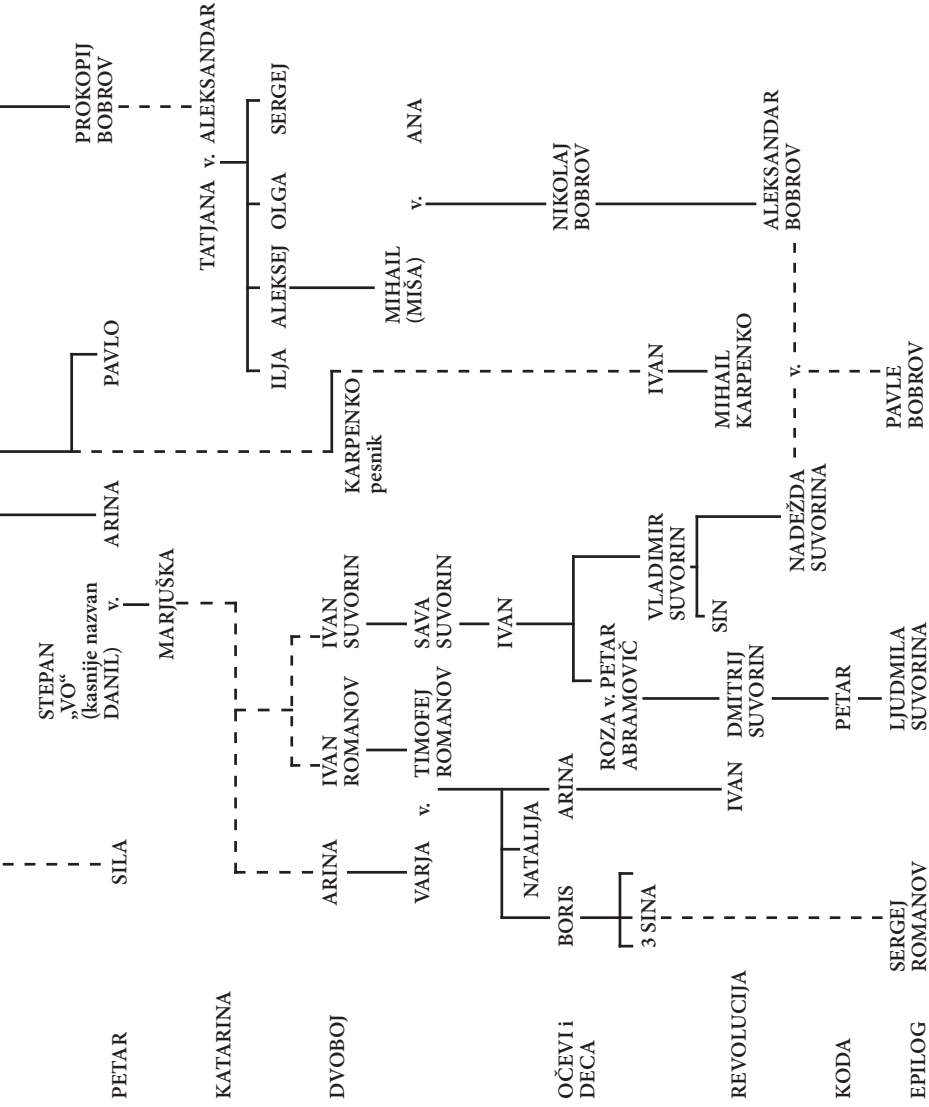
KATARINA.	1
DVOBOJ	110
OČEVI I DECA	266
REVOLUCIJA	367
KODA.	592
EPILOG.	601
<i>Izjave zahvalnosti.</i>	619
<i>O autoru.</i>	621

PORODIČNO STABLO

POGLAVLJA

KATARINA

1786.

Aleksandar Bobrov je sedeo za stolom i posmatrao dva papira pred sobom. Jedan je bio pun cifara nažvrljanih njegovom rukom; drugi je pak bio pismo koje mu je pre samo pola sata doneo livrejisani sluga. Dok ih je tako gledao, zbunjeno je odmahnuo glavom i promrmljao: „Šta da radim, dođavola?“

Ispred Akademije, kako su nazivali ministarstvo, već je pao mrak, jer je u decembru u Sankt Peterburgu bilo samo pet i po sati dnevnog svetla. Većina službenika je već otišla kući: Rusi su obično ručali u dva, ali za Bobrova nije bilo čudno da ovako kasno ostane u svojoj kancelariji, zato što je često jeo u otmenoj engleskoj četvrti, gde se obično ručalo tek u pet.

Ledeni vetar koji je duvao napolju unutra se nije čuo jer su, kao i u svakoj kući u Sankt Peterburgu, od oktobra i na Akademiji bili postavljeni dvostruki prozori, a sve pukotine behu čvrsto zatvorene.

Već mesecima je Bobrov igrao najtežu i najopasniju igru u svom životu; a sada, kad je nagrada bila već na pomolu, nije mogao da veruje šta se desilo. Jer jedan je papir sadržao popis njegovih dugova; dok je drugi predstavljao bračnu ponudu. Zapravo, bio je to zahtev.

„Pa ipak“, promrmljao je opet, „mora da postoji neki izlaz.“

U tom trenutku, padao mu je na pamet samo jedan.

Sa uzdahom je odgurnuo papire i glasno pozvao nekoga iz predsoblja. Istog časa pojavio se ugladen mladić u svetloplavom kaputu sa žutim dugmadima i u belim pantalonama – uniformi sanktpeterburške vlade.

„Kaži lakeju da pozove mog kočijaša. Odlazim.“

„Odmah, vaše visokorodstvo.“ Mladić brzo nestade.

Vaše visokorodstvo. Ova počasna titula nije se odnosila na Bobrovljevo poreklo, iako je ono bilo plemenito, nego na činjenicu da je već, premda još u ranim tridesetim, dostigao vrtočlavu visinu petog od četrnaest rangova službe koje je ustanovio Petar Veliki. Plemstvo se moglo dostići službom. Nižim rangovima obraćali su se samo sa „vaše blagorodstvo“; zatim, „vaše visokoblagorodstvo“; pa zatim, „vaše visokorodstvo“. Ako bi Bobrov nastavio sa svojim izvanrednim uspehom, mogao se nadati da će stići i do najvišeg i najcenjenijeg zvanja od svih: „vaše visoko prevashodstvo“.

Aleksandar Prokofjevič Bobrov bio je naočit čovek, natprosečno visok. Imao je okruglasto, glatko izbrijano lice sa širokim čelom, smeđe oči polusklopljenih kapaka i tanka usta koja bi, dok je govorio, mogla izgledati čulno da ih nije često izvijao u blag, ironičan osmeh. Kosa mu je, po modi tog doba, bila napuderisana i isfrizirana poput perike, sa po jednim uvojkom iznad svakog uha, koji se svakog jutra

morao oblikovati pomoću zagrejanog uvijača. Nosio je frak od jednostavnog platna: uskog engleskog kroja, dužine do kolena. Prsluk mu je bio izvezen a pantalone bele, s plavom prugom. Ukratko, bio je obučen po najotmenijoj evropskoj modi toga doba.

Po tom ugladenom izgledu bilo je teško išta naslutiti o njegovoj naravi. Profil mu je, sa dugačkim i kukastim nosom, pomalo nalikovao na turski: da li se možda na tom otmenom licu krio nagoveštaj okrutnosti? Ali kada bi, u društvu, nesvesno napravio blagi, milujući pokret rukom prema sagovorniku, bilo je teško poverovati da bi zaista mogao biti strog.

U zlatno doba Katarine Velike, u otmenom gradu Sankt Peterburgu, nije bilo prefinjenijeg kockara od Aleksandra Prokofjeviča Bobrova. On se nije kockao u novac. Mada su ga često viđali za kartaroškim stolovima u najboljim kućama, igrao je tek u simbolične uloge. „Samo budale i probisveti pokušavaju da se obogate na kartama“, govorio je; a on nije bio ni jedno ni drugo. Kockara Bobrova zanimala je daleko veća i tajanstvenija igra: on se kockao za moć. Ili možda nešto još veće od toga. „Aleksandar se“, primetio je jednom jedan njegov promućurni poznanik, „karta s Bogom.“ Sve do tada je pobeđivao.

Pa ipak, iza njegovog uspeha stajao je veliki trud. Bože, koliko se trudio! Lako je mogao biti običan nikogović, kao mnogi drugi provincijski plemići njegovog doba. Obrazovanje koje je kao dete dobio na jednom od porodičnih imanja blizu Tule sastojalo se uglavnom od čitanja pravoslavnog psaltira i ruskih bajki i pesama koje je slušao od kmetova. I tako je moglo i da ostane, da nije bilo jedne srećne okolnosti. Kada mu je bilo deset godina, jedan očevo prijatelj ga je, očigledno tek iz hira, zavoleo i pozvao da živi s njim u Moskvi

i obrazuje se kod profesora koji su podučavali njegovu decu. To je bio njegov početak – a samo mu je i to bilo potrebno.

„Posle toga sam“, prisećao se ponosno, „sve radio sam.“ Učio je danonoćno, zadivljujući svoje profesore. Još kao dečak preporučio se mnogima sa Moskovskog univerziteta i drugim ljudima od uticaja. Nekim čudom uspeo je da bude izabran među elitne paževe na sanktpeterburškom dvoru; i dok se većina tih mladića kockala, opijala i bludničila, on je učio sve više, sve dok – što je bio njegov najveći uspeh – kao jedan od malobrojnih nije odabran da bude poslat na školovanje na veliki nemački univerzitet u Lajpcigu. Ono što su neki smatrali nehajnom nadmoćnošću nipošto nije bilo ništa slično. Platilo sam svoj uspeh svojom mladošću, prisećao se.

A šta ga je teralo da neprestano grabi napred? Ambicija: sav svoj uspeh dugovao je častohleplju, ali je ono bilo okrutan gospodar. Teralo ga je napred, ali kad bi zastao, kada bi se susreo s nekom preprekom koja bi ga zaustavila, skakalo bi mu na leđa poput kakvog čudovišta, najpre besno urlajući, a zatim ga pritiskajući poput planine, istiskujući mu dušu. Pa ipak, začudo, ono je Aleksandru Bobrovu podarilo i izvesnu čistotu. Šta god da je radio, koliko god da je lukavo bacao svoje karte, sve je to radio u službi jedne jedine, tajne zamisli koja ga je terala sve dalje.

A šta je to on tačno želeo? Kao i većina častohlepnih ljudi, Bobrov to zapravo nije znao. Nije znao kako da nazove svoju žudnju. Možda je žudeo za celim svetom; ili za rajem; ili, verovatno, i za jednim i za drugim. Čak je želeo i da jednog dana postane dobrotvor ljudskog roda.

Međutim, dok je te decembarske večeri, odmahujući glavom, uporno proučavao papir sa ispisanim ciframa, nešto

mu je preče bilo na pameti. Već odavno je bio svestan da je u nevolji, ali je odlagao svođenje računa. Sada je kucnuo i taj čas.

Aleksandar Bobrov je sasvim propao.

Imao je više sreće od većine, to je morao da prizna. Uprkos tome što se njihov imetak pokolenjima rasparčavao pri nasleđivanju, otac je ipak uspeo da mu ostavi tri imanja: jedno u blizini Tule; drugo na bogatom zemljištu južno od reke Oke, u Rjazanjskoj oblasti; i jedno u Ruskoj, južno od Vladimira. Bio je takođe i delimični vlasnik još dva imanja. Sve u svemu, Aleksandar je posedovao pet stotina duša – kako su se nazivali odrasli muški kmetovi. To u njegovo vreme više nije bilo naročito veliko bogatstvo, jer je broj stanovnika u tom veku porastao, ali ipak je predstavljalo pozamašno nasleđe. Međutim, to mu nije bilo dovoljno.

„Polovina ljudi koje poznajem u dugovima je“, govorio je vedro. To je bilo sasvim tačno – i podjednako je važilo za bogate i siromašne plemiće. Vlasti su imale razumevanja za njih: čak su osnovale i posebnu banku za pozajmice – naravno, samo za plemiće – pod povoljnim uslovima. A pošto se bogatstvo jednog plemića računalo prema broju kmetova koje je posedovao, zalog za te zajmove nije se izražavao u rubljama, već u dušama. Bogu hvala, upravo te godine granica za kredite je podignuta sa dvadeset na četrdeset rubalja po duši. To ga je održavalo u životu poslednjih nekoliko meseci. Međutim, bio je svestan da će imanje Tula na kome je odrastao morati da se proda, svih preostalih tri stotine duša bilo je založeno, a bogzna koliko je još dugovao trgovcima.

Poslednji udarac usledio je tog jutra, kad mu je poslužitelj u njegovoj kući tražio novac za kupovinu namirnica na pijaci, a Bobrov je shvatio da ga nema. Reкао je poslužitelju da

uzme svoj novac i otišao u banku. Tamo se zaprepastio kad su odbili da mu daju novu pozajmicu. Kakav bezobrazluk! Stigavši u kancelariju, primorao je sebe da preračuna dugove i, na sopstveni užas, otkrio da je kamata na sve što duguje daleko viša od njegovih primanja! Nije više bilo sumnje: bankrotirao je. Igra je bila završena. „Ne valja“, uzdisao je, „ispao sam iz igre.“

Zatim se opet zagledao u pismo. To je bio izlaz: brak s Nemicom. Kako da se, dođavola, izvuče iz toga?

Već je jednom bio oženjen, dosta davno. Nevesta mu je umrla na porođaju posle samo godinu dana braka i tada je bio očajan. Ali od tada je prošlo mnogo vremena, a on se nije ponovo oženio. Umesto toga, imao je zanosnu ljubavnicu. Zapravo, Nemica je bila samo jedna od devojaka kojima se dokono udvarao poslednjih godina, pokušavajući da se na neki način obezbedi. Njena porodica je bila deo baltičkog plemstva – potomci drevnih tevtonskih vitezova – čiji su pripadnici služili Rusiji pošto je Petar Veliki anektirao njihova nasledna imanja na Baltiku. Bilo joj je petnaest godina; i nevolja je bila u tome što se očajnički zaljubila u njega – zbog čega je trebalo da bude zahvalan, jer je bila bogata naslednica. Zvala se Tatjana.

Cele godine je ta naivna devojka pritiskala oca da ugovori taj brak. Dok su nedelje i meseci prolazili a sam Bobrov upadao u sve veće novčane nevolje, bio je primoran da se sve jače obavezuje. Jer, ako mi se namere izjalove, mislio je, ne smem dopustiti sebi da izgubim tu devojku. Zaista, sve više je strahovao da će njen otac otkriti istinu o njegovim dugovima i da će otkazati venčanje. Onda ću ostati praznih šaka, uzdisao je. Dan za danom odlagao je mogućnost da se obaveže, pokušavajući da dobije na vremenu: a sada mu je, baš danas, stiglo neverovatno pismo.

Bilo je sasvim otvoreno i jasno. Tatjana ga je podsetila da je on već tri nedelje izbegava. Njen otac za nju ima i druge prosce. Pismo je završila odlučnim rečima:

Sutra uveče pitaću oca da li ste mu se obratili. Ako mu se do tada ne javite, ne želim više da razgovaram s vama.

S obzirom na običaje tog doba, pismo je bilo zapanjujuće. Upućujući takvo lično i otvoreno pismo muškarcu, devojka je kršila sve zakone pristojnosti. Nije mogao da veruje da je ona učinila tako nešto. Ni sam nije znao da li ga je ta odvažnost zaprepastila ili potajno zadivila. Ali je u jedno bio siguran: ona je ozbiljno mislila to što mu je rekla.

Zavalio se u stolicu i zažmurio. Šta ako odustane od nje? Da li bi to bilo toliko strašno? S Tatjaninim novcem mogao bi da zadrži svoju lepu kuću u Sankt Peterburgu i svoja imanja. Bio bi bogat, obezbeđen i poštovan. Svi bi pričali kako je dobro prošao. „Vreme je da prekinem s kockanjem dok još uvek dobijam“, promrmljao je.

Pa zašto je onda oklevao? Zašto ne bi ugrabio priliku koju mu je život ponudio? Otvorio je oči i zagledao se kroz prozor, u zimsku tamu. Postojala je još samo jedna, poslednja prilika: konačno i opasno poslednje bacanje kocke. Starica.

Uzdahnuo je. To je bilo veoma riskantno. Čak i ako bi dobio to što želi, ona bi ipak mogla da se predomisli. Onda bi verovatno izgubio sve – novac, ugled, čak i mogućnost oporavka. Spao bih na prosjački štap, mislio je. Pa ipak...

Kockar Aleksandar Bobrov još nekoliko minuta je sedeo za stolom, razmatrajući sve svoje mogućnosti. Zatim se uspravio sa blagim, sumornim osmehom na licu. Rešio je koji će potez odigrati.

Noćas idem da pitam staricu, odlučio je.

Jer je kockar Bobrov igrao tajnu igru sa ulogom još većim od imetka mlade Tatjane.

Igrao je u sam Sankt Peterburg.

Sankt Peterburg: taj grad je zaista bio pravo čudo. Smeštena na istoj geografskoj širini kao i Grenland ili Aljaska, dve hiljade kilometara severnije od Bostona i bliže Severnom polarnom krugu nego Londonu ili Berlinu, ruska prestonica je ličila na novu Veneciju. Kako je samo bila prefinjena i ljupka: izgrađena oko širokog basena gde se Neva, bližeći se svom ušću, račvala na dve struje razdvojene velikim troglom Vasiljevskog ostrva, čiji je vrh bio blago usmeren ka kopnu a široka osnova u samom ušću štitila grad od opakih morskih oluja.

Bobrov je uvek uživao prilazeći gradu brodom sa zapada dugim, širokim moreuzom Baltičkog mora zvanim Finski zaliv, između bova kroz uski kanal oko ostrva, u basen reke što se širio pred njim poput ogromne, spokojne lagune.

Je li u čitavoj severnoj Evropi bilo lepšeg prizora? Tu u blizini, usred reke, beše vrh ostrva, *Strelka*, sa svojim kućama i skladištima poput malih klasičnih hramova. S leve strane, na sredini severne obale, stvarajući zasebno malo ostrvo, dizala se stara Petropavlovska tvrđava. Sad se u njoj nalazila lepa saborna crkva, koju je izgradio Trezini a ukrasio Rastreli, i čiji se zlatni toranj, tanak kao igla, blago presijavao uzdižući se sto dvadeset metara u visinu i povezivao niske obrise grada na vodi sa širokim, otvorenim nebeskim prostranstvom.

S desne strane, na južnoj obali, nalazila se Petrova zgrada Admiraliteta, te barokne i klasične fasade Zimskog dvorca i

Ermitaža. Izgledali su tako spokojno i mirno: ukrasne fasade u daljini, u to vreme uglavnom obojene žutim, ružičastim i smeđim nijansama, meko su se stapale sa širokom, sivom pučinom.

„Savršen grad“, uzdisao je Bobrov, „istovremeno muževan i ženstven.“

Petrov grad: on ga je stvorio. Kao da večno podsećaju Sankt Peterburg na njegovo vojničko i pomorsko poreklo, tri široke avenije – od kojih je najveća bila čuveni Nevski prospekt – polazeći iz središta južne obale, sastajale su se ne kod dvora, već kod Admiraliteta. Pa ipak, topografija i meki obrisi grada nagoveštavali su izvesnu ženstvenost. I ma koliko to zvučalo neobično, posle Petrove smrti gradom su gotovo isključivo vladale žene.

Najpre Petrova udovica; pa njegova nećaka Nemica, carica Ana; a zatim, dvadeset godina, Petrova kćerka Jelizaveta. Svi muški naslednici su umirali ili bili svrgnuti za nekoliko meseci.

Bobrov je rođen u vreme vladavine carice Jelizavete. S osmehom se prisećao tih raskošnih, ludih godina. Pričalo se da je stara carica imala petnaest hiljada haljina i da je konačno i njena francuska krojačica odbila da joj šije na veresiju! Pa ipak je bila darovita: ona je izgradila Zimski dvorac; među njenim brojnim ljubavnicima našli su se izuzetni ljudi poput Šuvalova, koji je osnovao Moskovski univerzitet, ili ljubitelja muzike Razumovskog – ljudi koji nisu ostali upamćeni samo u Rusiji, već su dali svoj doprinos i evropskoj kulturi. Sankt Peterburg je postao kosmopolitski grad, koji se ugledao na bleštavi francuski dvor.

A onda je došlo novo, zlatno doba.

Sankt Peterburg: Katarinin grad. Ko je još mogao da zamisli da će ta beznačajna mlada kneginja s jednog malog

nemačkog dvora postati suverena vladarka Rusije? Došla je u Rusiju kao prefinjena, bezazlena ženica prestolonaslednika, Jelizavetinog nećaka Petra; i to bi i ostala da joj muž nije bio poremećen. Jer mada je, preko majčine porodice, vodio poreklo od Petra Velikog, taj mladi čovek je bio Nemač – i to ostrašćeni Nemač. Uzor mu je bio Fridrih II Veliki od Pruske. Uživao je da vežba s vojnicima. Mrzeo je Rusiju i to nije krio. A njegova jadna, izmučena mlada žena nije ga ni najmanje zanimala.

Kako su oni bili čudan par: nabusiti mladić i ćutljiva, zamišljena devojka; naslednik koji je mrzeo svoje nasleđe i strana princeza koja je primila pravoslavnu veru i predano učila ruski jezik. Mada su dobili naslednika, Petar joj je brzo okrenuo leđa, pronašao ljubavnicu i bukvalno je navodio na to da u očajanju i sama potraži ljubavnike. Da li je zapravo, nesvesno, želeo da samog sebe upropasti? Bobrov je mislio da jeste. U svakom slučaju, kada je taj tamnokosi i omraženi mladić nasledio ruski presto, nakon čega su ga dvorski gardisti predvođeni Katarininim ljubavnikom svrgnuli i ubili, Aleksandar Bobrov je bio jedan od mnogih koji su sa olakšanjem odahnuli.

A ko je mogao da zameni tog čudovišnog mladića? Ko bi to mogao bolje da učini od njegove omiljene mlade žene, majke sledećeg muškog naslednika i žene koja je volela sve što je rusko? Tako je, čudnom igrom sudbine, započela blistava vladavina Katarine Druge.

Katarina Velika. Dostojna naslednica Ivana Groznog i Petra Velikog, čije će delo dovršiti. Rusija je zbacila i poslednje lance. Na zapadu je već bila povratila Belu Rusiju od oslabljene Poljske. Na jugu je turska flota bila razbijena; a prastara pretnja Tatara iz stepe konačno je razbijena kad je

Katarina srušila krimskog kana i pripojila Rusiji sve njegove zemlje. Na istoku, Rusija je sada vladala čitavom severnom Evroazijskom nizijom, sve do Pacifika. Preko Kaspijskog mora ruske jedinice su zašle u azijske pustinje sve do granica drevne Persije. A koliko prošle godine Bobrov je čuo da je ruska kolonija osnovana i iza Beringovog moreuza, pored obale Aljaske. Možda će uskoro čak i zapadne američke teritorije pripasti njima!

Katarina je, još odvažnije, želela da zauzme i sam Konstantinopolj, sedište Turskog carstva – drevnu rimsku prestonicu i srce pravoslavlja! Želela je da tamo osnuje sestrinsku carevinu; i već je, u želji da ga pripremi da vlada carstvom na Crnom moru, svom drugom unuku nadenula ime Konstantin.

Katarina reformatorka. Kao i Petar Veliki pre nje, želela je da Rusija postane moderna, sekularna država. Sloveni, Turci, Tatari, Finci, bezbrojna plemena: sada su svi bili Rusi. Da bi podstakla kolonizaciju beskrajne stepe čak je dovodila i nemačke doseljenike. U carskom gradu Sankt Peterburgu moglo se slobodno ispovedati osam vera, na četrnaest različitih jezika. U oblastima preuzetim od Poljske živeli su čak i Jevreji. Crkvi su imanja već bila oduzeta i našla se u rukama države. Manastiri koji nisu bili u stanju da zavedu strogu disciplinu, zatvoreni su. Novi gradovi su – bar na papiru – nicali na desetine. Carica je čak pokušala da reformiše i zastarele ruske zakone i da organizuje predstavnička tela plemića i trgovaca.

Katarina prosvetiteljka. To je bilo doba prosvete. U osamnaestom veku širom Evrope razvijali su se filozofija racionalizma i liberalne političke ideje. U Americi, koja se posle Rata za nezavisnost upravo bila oslobodila vlasti engleskog kralja, počelo je novo doba slobode. A sada je, na

zaprepašćenje celog sveta, ova izuzetna, prosvjećena žena vladala ogromnom i zaostalom zemljom šuma i stepa.

Katarina zakonodavac. Katarina prosvetiteljka. Katarina, zastupnica slobode govora, zaštitnica filozofa, koji su joj pevali hvalospeve. Čak joj je i sam Volter, najslobodniji mislilac Francuske, pisao beskrajna pisma. Mudra Katarina, Katarina sa svojim brojnim ljubavnicima. Sankt Peterburg je sa svojim raskošnim palatama bio njen grad, i izgledao je tako mirno i spokojno.

Niko nije primetio tihog čoveka u debelom kaputu koji je čekao u senci pored ulaza u Akademiju. Umeo je da bude neupadljiv.

Mogao je slobodno da uđe. Tamo bi ga, bez sumnje, srdačno dočekali. To, međutim, nije želeo. Naravno, takođe je mogao i da preda poruku nekom slugi. Ipak, ni to nije želeo da učini, i za to je imao svoje razloge.

A sada se, konačno, pojavio i njegov čovek: državni savetnik Bobrov stajao je na ulazu, ispod lampe, u debelom krznom kaputu, i spremao se da krene kući. Bio je prilično bled. Njegove saonice, iz nekog razloga, još nisu bile spremne, pa je lakej sa ulaza otišao niz ulicu da ih pozove.

Tihi čovek je izašao iz senke i pružio korak. Kad mu se približio, Bobrov ga je pogledao i činilo se da se iznenađeno trgao. Čovek mu je neupadljivo dao znak, prišao mu i gotovo neprimetno mu predao poruku. Zatim se, bez ijedne reči, povukao i za nekoliko trenutaka skrenuo za ugao, izgubivši se iz vida.

Bobrov je nepomično stajao. Sve je oko njega bilo pusto: niko ništa nije video. Prelomio je pečat i pod svetlom lampe brzo pročitao pismo. Bilo je veoma kratko:

Treba da prisustvujete posebnom sastanku braće u ružičastoj kući, sutra u šest.

Kolovion

To je bilo sve. U čitavoj Rusiji nije bilo ni stotinu ljudi koji bi razumeli tu poruku, ali je Aleksandru Bobrovu ona dovoljno govorila. Čim bude stigao kući, uništiće je, jer je sve papire trebalo spaliti: takvo je bilo pravilo. Za sada je, međutim, gurnuo pismo u džep kaputa. Zatim je uzdahnulo: „Glas savesti.“

Sanke su ga već čekale. Te večeri je imao mnogo posla.

Pred Aleksandrom je na velikom stolu od mahagonija stajalo nekoliko jela: pile, kupljeno zamrznuto na pijaci tog jutra, zdela s kiselim kupusom, tanjir sa ražanim hlebom, kavijar od morune i čaša nemačkog vina. Međutim, on jedva da je išta okusio. Sad je bio u večernjem odelu, u plavom somotskom kaputu i, mada je bio nervozan, na licu je imao ravnodušni izraz kockara.

Pogled mu je lutao po velikoj sobi sa visokim stropom. Zidovi joj behu obloženi tamnozelenim tapetama. Bočne zidove krasili su prizori iz Biblije naslikani u klasičnom stilu, s tamnom pozadinom. U uglu je stajala velika peć, sa zelenim i crvenim pločicama. Pažljivi posmatrač bi primećio da taj sumorni ton razbijaju slike na pločicama; jer je mnoge od njih krasila neka šaljiva, obično vulgarna, slika. Ta pohvala ruskom humoru mogla se videti svuda, čak i u zvaničnim odajama kraljevskih palata. Na drugom kraju sobe visio je portret njegovog pradede Prokopija, prijatelja Petra Velikog, koji ga je smrknuo posmatrao sa svojim

pomalo orijentalnim crtama lica. Aleksandra su vaspitali da poštuje tog velikog čoveka. „Ali pitam se da li si ti ikad pokušao nešto slično ovome“, promrmljao je.

Bilo je vreme da krene kod grofice Turove.

Mada je carska hijerarhija – sa svojih četrnaest stepenika – bila otvorena za svu gospodu, i dalje su postojale porodice koje su imale poseban status izvan zvaničnog sistema. Manji broj starih boljarskih i plemićkih porodica, poput Bobrovih, uspele su da opstanu kroz burne vekove; bilo je i ljudi sa starim kneževskim titulama – potomaka tatarskih kanova ili samog Svetog Vladimira; bilo je i onih sa stranim titulama, uglavnom Svetog rimskog carstva; a danas je bilo i porodica s novim titulama, koje su Petar i njegovi naslednici dodelili svojim miljenicima – kneževima, grofovima i baronima. Grof Turov, izuzetan čovek, bio je jedan od njih. Što se tiče njegove udovice, grofice Turove, čak je i Aleksandar morao da prizna da je se plaši.

Bila je to rođaka njegovog oca. Ona i grof izgubili su svojih dvoje dece, a bogataš je na samrtni deo svog ogromnog imanja ostavio svojoj udovici, koja je imala apsolutno pravo da njime raspolaže. „Ona s tim imanjem može da uradi šta god želi“, govorio je otac Aleksandru. „Možda bi ti mogao da se dokopaš nekog dela njenog imetka – mada nikad ne treba da se oslanjaš na nju“, dodao je. „Oduvek je bila hirovita.“

Pa ipak, upravo je to bila Aleksandrova večerašnja opasna misija.

Nije mogao otvoreno da zatraži novac od te stare dame. Znao je da bi ga oterala kad bi to učinio. Ali postoji li šansa da mu nešto ostavi u nasleđe? Bilo je i drugih rođaka koji su se nadali tome: ali i četvrtina njenog imetka, čak i osmina, bila bi mu sasvim dovoljna. Bobrov uzdahnu. Mada ju je godinama posećivao, i dalje nije imao pojma kakvi su

mu izgledi. Ponekad mu je iskazivala izuzetnu naklonost, a ponekad se činilo da jednostavno uživa da ga kinji.

A šta ako ona, večeras, pristane? Njegova računica je bila jednostavna. Sada joj je već bilo preko sedamdeset godina: izgledi za nasleđe pružili bi mu sigurnost da preuzme dodatni rizik; čak je i poznavao nekoliko zajmodavaca koji su bili spremni da mu daju dovoljno da pregura još koju godinu. U tom slučaju bi odbio Nemicu, spalio sve mostove za sobom i čekao da vidi šta će se dalje događati.

Uprkos svemu, bio je to strahovit rizik. Na kraju krajeva, lako je mogao propasti. I šta ako se grofica Turova, i pošto mu obeća, predomisli? Ili šta ako doživi devedesetu? „Mato-
ra kučka!“ opsovao je odjednom.

Ipak, odlučio je i nameravao je da se odluke drži. Bila je vrlo jednostavna. U ruci je držao mali srebrnjak. Kad dođe kod grofice Turove, baciće taj novčić samo jednom. „Ako padne pismo, oženiću se Nemicom. Ako padne glava a stari-
ca mi obeća nasledstvo, iskušaću sreću.“ Voleo je tako da se kocka. Bilo je nečeg gotovo religioznog u donošenju životnih odluka bacanjem novčića. Nasmešio se: poznavao je jednog kartaroša koji je govorio kako je kockanje neka vrsta molitve.

Sanke su letele zaleđenim ulicama Sankt Peterburga dok su blaga svetla lampi i osvetljenih prozora promicala u tami. Na nebu je svetlucala tek poneka zvezda.

Saonice su bile zatvorene i raskošne. Pozadi su se za njih držala dva lakeja; na klupi napred sedeo je kočijaš – krupan čovek umotan u jagnječju kožu, u visokim čizmama postavljenim flanelom i sa šubarom na glavi. Vrat mu je, po običaju ruskih seljaka, bio razgolićen. Kao i svi ruski kočijaši i pre i posle njega, vozio je vratolomnom brzinom; i mada

je u to doba na ulici bilo malo ljudi, ipak je našao razloga da viče: „*Направо* – idi desno! Sklanjaj se, vojniče, proklet bio! Pazi, *бабушка!*“

Pored sanki jahao je i jedan sluga. I on i kočijaš su nemilosrdno šibali konje. Zašto bi marili za njih? To ionako nisu bili Bobrovljevi konji. Jer mada je i on sam imao rasne konje, državni savetnik je, kao i većina ljudi u Sankt Peterburgu, za ovakve vožnje radije koristio unajmljene; te su tako nesrećne životinje terane i šibane sve dok ne skapaju i ne budu zameunjene, po nemarnom ruskom običaju.

Bobrov se zavalio na fino tapacirano sedište. Južna obala Sankt Peterburga bila je podeljena na unutrašnji, srednji i spoljašnji polukrug, trima koncentričnim vodenim kanalima. Spoljni kanal, granica bogatog središta grada, bila je čuvena Fontanka. Bobrovljeva kuća nalazila se u pomodnoj četvrti Prvog Admiraliteta, u srednjem prstenu, a sada je brzo stigao do granitnog bedema pored široke, zaleđene Neve. Dok su sanke jurile ka istoku, s leve strane videla se zaleđena površina reke, a sa desne stamene, masivne kuće engleskih trgovaca. Za koji trenutak stići će do samog srca prestonice.

Uzeo je novčić u ruku, opipavajući ga u tami. Kakvo nečuvено kockanje: bacanjem novčića odlučiće o sudbini čitave Ruske carevine!

To je bila nagrada u tajnoj igri koju je već dugo igrao. To je bio razlog što nije želeo da se oženi i što je morao bar još malo da pliva u dugovima. Jer se nagrada koja ga je izluđivala već nazirala – od nje ga je možda delilo još svega nekoliko meseci. Najblištaviji položaj u ruskoj državi.

Aleksandar Bobrov je nameravao da postane zvanični ljubavnik Katarine Velike.

To nije bio puki san. Već godinama se uporno kretao ka svome cilju. A sada je konačno – saznao je to iz

najpouzdanijeg izvora – došao red na njega. Taj položaj mu je obećao čovek koji je, gotovo izvesno, bio Katarinin tajni suprug.

Na dvoru ruske carice Katarine Velike postojalo je više puteva koji su vodili do moći. Ali za istinski ambicioznog čoveka, nijedan položaj nije nudio takve neverovatne mogućnosti poput onih dostupnih muškarcu koji je s caricom delio postelju.

Mada je ponekad predstavljaju kao nezasitu proždiračicu muškaraca, Katarina je zapravo bila prilično sentimentalna. Budući da je u braku bila ponižena, njena lična pisma svedoče o tome da je najveći deo svog života u zrelosti provela u potrazi za ljubavlju i idealnim muškarcem. Takođe, nije bila izrazito promiskuitetna. Istorija beleži manje od dvadeset njenih ljubavnika.

Međutim, mogućnosti koje su se pružale onima koji bi se našli na tom mestu bile su gotovo neograničene. Uglavnom su to bili muškarci iz porodica poput one iz koje je poticao i Aleksandar Bobrov, mada su neki bili i manje uglednog porekla. Njihova imena zabeležena su u ruskoj istoriji: poput hrabrog gardiste Orlova, koji je za caricu osvojio presto i čiji je brat ubio njenog omraženog muža. Ili šarmantnog plemića Saltikova: je li on zaista bio, kako su neki tvrdili, pravi otac Katarininog jedinog pravog naslednika? Ili Ponjatovski: njega je čak proglasila poljskim kraljem! I najznačajniji od svih, čudni i hiroviti genije, jednooki ratnik Potemkin, koji je sada bio njen moćni prokonzul na Krimu, gde je za nju gradio novu carsku provinciju, veću od mnogih kraljevstava.

Pošto bi bio odabran, novi ljubavnik je obično mogao očekivati poklon od stotinu hiljada rubalja već posle prve

noći. A posle toga... pričalo se da je Potemkin dobio gotovo pedeset miliona! Da li se carica zaista tajno udala za Potemkina još pre mnogo godina? Niko to nije zasigurno znao. Ali bio joj on muž ili ne, jedno je bilo sigurno: „Potemkin je taj koji joj bira nove ljubavnike“, govorili su dvorani.

Aleksandru nije bilo teško da se sprijatelji s tim velikim čovekom, jer mu se istinski divio i postao je jedan od njegovih najodanijih ljudi. A kada je siroti mladi Katarinin ljubavnik Lanskoj iznenada umro pre dve godine – pošto je, kako se na dvoru šapotalo, uništio zdravlje ljubavnim napicima – Aleksandar je uočio priliku za sebe i otišao pravo kod Potemkina, da se preporuči.

Umalo je uspeo. Neposredno pre njega carici je poslat mladi oficir garde koji joj se svideo. Ali Potemkinu se dopala mogućnost da to bude Bobrov, pre svega zato što je verovao u njegovu odanost. „Čak i ja imam neprijatelje“, priznao mu je stariji čovek. „Mnogi bi voleli da na tom mestu vide čoveka kojeg bi mogli da okrenu protiv mene.“

Nekoliko puta su Aleksandar i njegov zaštitnik razgovarali o tome. „Ako s njim ne bude išlo kako treba“, obećao je Potemkin, „poslaću vas kod nje. Posle toga...“

To je bilo pre godinu dana. Aleksandar je nestrpljivo čekao. Površno je poznavao tog mladog oficira i pažljivo prikupljao sve podatke koje je o njemu uspeo da sazna. Imao je nekoliko prijatelja na dvoru. Uskoro su mu ispričali da je mladić bacio oko na jednu dvorsku damu i da se zamorio od svog položaja. Za nekoliko meseci mogao bi biti odbačen. A onda će, ako bog da, doći red na mene, obećavao je Aleksandar sebi. Kako će je on zadiviti! Carica je volela odvažne i inteligentne muškarce, a on je bio i jedno i drugo. Bio je siguran da će je osvojiti.

Samo ga je jedno brinulo: hoće li moći da je zadovolji? Carica nikad nije bila lepa. Mada je imala odlučno nemačko lice i široko, pametno čelo, bila je zdepasta, a u poslednje vreme, iskreno govoreći, i gojazna. Imala je pedeset sedam godina, a čuo je da ponekad teško diše.

Ali bila je takođe i Katarina, ruska carica. Na celom svetu nije bilo žene slične njoj. Njena moć, njen izuzetni položaj, njen neverovatni um – sve ju je to, za čoveka poput Bobrova, koji je težio da se nađe na samom vrhu sveta – činilo poželjnijom od bilo koje druge žene. A u svakom slučaju, ako u krevetu bude bilo kakvih problema, umeću da se snađem, mislio je. Bio je snažan, zdrav i ne previše osetljiv. Kad se dobro najedem, uvek sam pun snage, podsetio je sebe.

A onda... kakva sudbina! Majčica Rusija i čitava moćna carevina pod njegovim nogama: postaće član najužeg kruga ljudi koji vladaju zajedno s caricom. Na celom svetu nije bilo boljeg položaja. Kad bi mogao da izdrži još samo malo.

Sankt Peterburg je nemo promicao pored Aleksandra, ogroman i čaroban. Izašli su na ogromni prostor Petrovog trga, ispred Admiraliteta. S leve strane Bobrov je video dugačak pontonski most koji se protezao preko zaleđene Neve do Vasiljevskog ostrva. Taj most zapravo i nije bio neophodan, jer je promet u ogromnoj zaleđenoj laguni i bez njega u tim zimskim mesecima bio velik. Tu su se održavali i veliki sajmovi. Aleksandar je uočio nekoliko puteva, obeleženih avenijama posečenih stabala i lampama što su mutno sijale sve dok ne bi utonule u tamu nadomak daleke severne obale. Na vrhu ostrva gorela je velika logorska vatra. Još dalje, preko puta Zimskog dvorca, nazirali su se obrisi Petropavlovske crkve, s vitkim tornjem što se dizao naspram noćnog neba.

A sada, kad se Aleksandar našao na širokom trgu, nešto mu je u blizini privuklo pažnju: na nekoliko trenutaka kao da je zaboravio na sve, otvorivši prozor sanki; ledeni vetar mu je šibao lice dok je gledao u tom pravcu tako zaneseno da bi se po izrazu njegovog lica moglo pomisliti da je začaran.

Bio je to Bronzani konjanik.

Ovaj ogromni kip koji je francuski skulptor Falkone izradio godinama, postavljen je tek nedavno; ali je već postao najpoznatiji spomenik u čitavoj Rusiji. Na ogromnoj granitnoj steni, snažan konj, trostruko veći od prirodne veličine, propinjao se na zadnje noge. Ispod njega je ležala zmija. A na konju je, u rimskoj togi, jahao sam Petar Veliki. U levoj ruci je držao uzde dok je desnom rukom uzvišenim, carskim pokretom pokazivao preko Neve koja je tekla pred njim.

Pričalo se da nigde u svetu ne postoji veća granitna stena; da nikada ranije nije napravljena tako ogromna bronzana statua. Veličanstveni konj, rađen po uzoru na najbolje pastuve iz Katarininih štala, kao da se spremao za gotovo nemoguće visok skok unapred. Kao i svaki put kada bi ugledao taj spomenik, Aleksandru je zastao dah. Svi njegovi snovi i žudnje kao da su se ogledali u ovoj ogromnoj bronzoj himni posvećenoj ruskoj moći. Spomenik je morao biti ogroman: zar Rusija već nije u Moskvi izlila najveći top i najveće zvono koje je svet ikada video? Naravno da najveća bronzana statua na svetu treba da se nalazi u Sankt Peterburgu. Mada su uskogrudi sveštenici prigovarali zbog Petrove paganske rimske odeće, Bobrov je shvatao da je francuski umetnik prikazao samu suštinu nove, carske sudbine koju je Petar namenio svojoj zemlji, i koju će Katarinin genije upotpuniti. Rusija će, svojom nepokolebljivom voljom, izvesti taj konačni, moćni skok, i zavladatai polovinom sveta.

Na ogromnom granitnom postolju spomenika stajao je jednostavan natpis:

Petru Prvom
od Katarine Druge

Spomenik se poput ogromne utvare nadvijao nad prigušeno osvetljenim trgom. Bio je nepobediv. Dok ju je Aleksandar posmatrao, statua kao da mu je, poput unutrašnjeg glasa njegove ambicije, govorila: „Mali čoveče: hoćeš li sada odustati?“

Ne, mislio je Aleksandar. Ne, ne mogu sada da odustanem. Već sam otišao predaleko. Bolje je da stavim sve na kocku – da osvojim carstvo ili da sve izgubim – samo još jednom.

Uzeo je srebrni novčić kojim je trebalo da odluči o svojoj sudbini i bacio ga kroz prozor, u noć.

„Dragi Aleksandre!“, smešila se grofica. „Tako mi je drago što ste došli.“

„Darja Mihajlovna.“ Sagnuo se da je poljubi. „Divno izgledate.“

Zapravo, grofica zaista nije loše izgledala. Čak se i videlo kako je nekada bila vrlo privlačna. Njeno sitno lice, prejako našminkano, uvek je podsećalo Aleksandra na neku pticu živih boja, posebno sada kad joj je, s godinama, kukasti nos postao još izraženiji. Njene sitne, živahne plave oči šarale su tamo-amo. Nosila je starinsku haljinu do poda od tanke svetloljubičaste tkanine, ukrašenu belom čipkom i ružičastim mašnjama, zbog čega je ličila na kakav lik sa francuskog dvora iz prethodnog pokolenja. Kosa joj je bila lepa; ali je nekako, premda je bila napuderisana, sa strane izgledala žućkasto, poput potamnelog srebra. Bila je podignuta visoko

u komplikovanu punđu ukrašenu uvojcima, biserima i svetloplavom trakom.

Grofica Turova je primala goste sedeći na pozlaćenoj stolici nasred svog salona na spratu kuće do kojeg se dolazilo stepeništem iz raskošnog mermernog predvorja. Kao i većina salona u ruskim dvorcima, bio je ogroman i veličanstven. Tavanica je bila preko šest metara visoka; sjajni parket bio je izrađen od bar deset različitih vrsta drveta. Sa stropa je visio ogroman kristalni luster.

Gosti su još uvek pristizali; Bobrov je većinu njih prepoznao. Nemački profesor, engleski trgovac, dvojica mladih pisaca, ugledni stari general, još stariji knez: jedna od odlika Sankt Peterburga bila je ta što su se u tako otmenom društvu mogli naći ljudi iz svih nacija i klasa. Jer je u Rusiji vladao topliji i opušteniji duh nego u plemićkim domovima zapadne Evrope.

Duga tradicija je nalagala da se jednom nedeljno takvi gosti okupe u raskošnom domu Turovih na Vasiljevskom ostrvu. Pokojni grof je zaista bio izuzetan čovek. Pre trideset godina pomogao je velikom Šuvalovu da osnuje Moskovski univerzitet; pisci sredine osamnaestog veka – prva intelektualna grupa te vrste u Rusiji – smatrali su ga svojim prijateljem; čak je i Lomonosov, prvi ruski filozof i naučnik, dolazio kod njega. Turov je mnogo putovao po svetu – posetio je čak i velikog Voltera – i sa svojih putovanja doneo mnoge vredne evropske slike, skulpture i porcelan, kao i izvanrednu biblioteku, a sva ta blaga još uvek su se nalazila u ovoj veličanstvenoj palati. A grofica, čiji se radoznali um u životu s njim sreo s mnoštvom sjajnih ideja, sada se držala svega toga sa upornošću koja je bila obrnuto proporcionalna njenom razumevanju svih tih stvari. Njen dom je i dalje bio otvoren

za intelektualce, koji su ga, donekle iz navike a donekle uživajući u njenoj ekscentričnosti, i dalje posećivali. „Oni se oslanjaju na mene“, govorila je. „Ja sam njihova stena.“ Svakako je bila postojana.

A ni u čemu grofica Turova nije bila tako postojana kao u posvećenosti glavnom predmetu svog obožavanja. Jer ako je i obožavala svog pokojnog muža, svom najvećem junaku je takoreći podigla hram. „U ovoj kući“, činilo se da govori svaka njena soba, „prosvećeni poštuju svog velikog vođu.“

Volter. Njegov zagonetni lik nalazio se svuda. Jedna njegova bista stajala je na pijedestalu u ogromnom mermernom predvorju, a druga na odmorištu velikog stepeništa. Njegov portret je visio u velikoj galeriji, a još jedna bista nalazila se u uglu salona. Veliki filozof je bio grofičina ikona. Njegovo ime se neprestano uplitalo u razgovor. Ako bi neko rekao nešto pametno, grofica bi odlučno dodala: „Tako bi i sam Volter mogao reći.“ Ili još bolje, s mnogo topline: „Ah, vidim da ste čitali Voltera.“ Što pak ona sama, Bobrov je bio siguran u to, nikad nije činila. Bilo je neverovatno koliko je svaku temu umela iznenada da skrene ka tom velikom čoveku, prizivajući njegov autoritet. Ona verovatno misli da od njega zavisi čak i kakvo će biti vreme, mislio je Aleksandar.

Iz poštovanja prema Volteru, Didrou i drugim francuskim filozofima prosvetiteljima, u domu grofice Turove govorilo se samo francuski.

A moralo se i paziti šta se priča. Bilo je neverovatno šta je sve ta starica umela da čuje i šta je sve znala. Rado je vrebala tuđe reči. Zaista, posle prizivanja svetlog Volterovog imena, omiljena opaska joj je bilo upozorenje: „Pazite, gospodine. Jer ja spavam otvorenih očiju.“ A nikad nije bilo jasno da li je to samo fraza, ili to misli bukvalno.

Sada je, međutim, još uvek se široko osmehujući, grofica blago potapšala Aleksandra po ruci: „Nemojte se previše udaljavati, *mon cher* Aleksandre: večeras mi posebno trebate.“ Bobrov se zapitao šta to ona smera. „Za sada ste, međutim, slobodni. Zapravo, vidim da vas neko već čeka.“

Aleksandar se okrenuo. I nasmešio.

Kuća grofice Turove bila je ogromno zdanje sa masivnim, klasičnim tremom između dva krila. Sobe u prizemlju bile su bezmalo u nivou ulice, i mada su mnogi plemići takve zgrade izdavali pomodnim trgovcima i vlasnicima prodavnica, grofica to nije činila, budući da je radije stanovala u svojoj kući sama, sa poslugom.

S jednim izuzetkom. Dozvoljavala je francuskoj udovici, madam De Ronvij, da stanuje u odajama u istočnom krilu. Grofici je to veoma odgovaralo jer je Francuskinja, mada nije bila plaćena družbenica, zavisila od grofičine milosti pošto joj je te fine odaje izdavala po veoma povoljnoj ceni, te se podrazumevalo da će biti na raspolaganju grofici kada ona poželi njeno društvo. „Vrlo joj je zgodno što živi uz mene“, često je zadovoljno govorila grofica.

To je takođe odgovaralo i Aleksandru Bobrovu. Jer je madam De Ronvij bila njegova ljubavnica.

Da li je u čitavom Sankt Peterburgu bilo zanosnije žene? Kao i uvek, osetio je iznenadni nalet gotovo dečaćkog uzbuđenja i radosti u njenom prisustvu, koji je često bio praćen i drhtavicom duž čitave kičme. Bili su ljubavnici već deset godina i ona mu nikada nije dosadila. Bilo joj je već skoro pedeset godina.

Adelaida de Ronvij je nosila svilenu ružičastu haljinu, nešto kraću od grofičine, usku u struku, s krinolinom. Na

gornji deo bili su našiveni svileni cvetovi koje su pomodni Francuzi nazivali „indiskretnim pritužbama“.* Uštirkana i napuderisana kosa joj je bila ljupko ukrašena dvama dijamantskim broševima. Dok je mirno stajala kraj njega, gotovo ga dodirujući, Aleksandar je naslućivao njeno vitko, beloputo telo skriveno ispod odeće. Sada mu je, dok su joj krupne plave oči blistale od veselja, objasnila šta se dešava. „Dve zvezde večeri nisu se pojavile“, prošaputala je. „Radiščev i kneginja Daškova.“ Nasmešila se. „Ti treba da preuzmeš ulogu zvezde – i njenog gladijatora. Srećno!“

Sad je Aleksandar imao razloga da se vedro nasmeši. Ništa na svetu ne bi moglo biti bolje. Sada joj, pomislio je, mogu toliko ugoditi da će poželeti da mi ostavi sve što ima!

U čitavom prosvetćenom Sankt Peterburgu verovatno nije bilo blistavijih ličnosti od njih dvoje. Kao neustrašiva braniteljka slobode, kneginja Daškova je mogla da se takmiči gotovo i sa samom caricom Katarinom, koja ju je ovlastila da upravlja Ruskom akademijom nauka.** Radiščeva je pak

* U doba Marije Antoanete na francuskom dvoru su boje tkanina i ukrasi za haljine često nosili neobične nazive. Najmodernije nijanse satena bile su „prigušeni uzdah“ ili „živahna pastirica“, zelena s belim prugama. Poznate vrste ukrasa zvale su se: „indiskretne pritužbe“, „sjajan ugled“, „neispunjena želja“, „slatki osmeh“, „kakanje“ i slično. (Prim. prev.)

** Kneginja Daškova je 1782. imenovana za direktora Carske akademije nauka i umetnosti (danas poznate kao Ruske akademije nauka). Teorijski, upravnik Akademije je bio njen predsednik; međutim, grof Kiril Razumovski, koji je imenovan za predsednika 1746. (kada mu je bilo tek osamnaest godina) na Akademiji je imao samo formalnu ulogu, dok je istinsko rukovođenje Akademije pripadalo njenim direktorima. Daškova je bila prva žena na svetu koja se našla na čelu akademije nauka. Godine 1784. Daškova je imenovana i za prvog predsednika novoosnovane Ruske akademije, a 1783. je izabrana za počasnog člana Kraljevske švedske akademije nauka, kao prva žena među stranim članovima akademije i druga posle Eve Ekeblad. (Prim. prev.)

Aleksandar vrlo dobro poznao: već je pisao briljantne eseje. Kako se grofica sigurno oseća poniženo što njih dvoje nisu došli. I kakva je to sjajna prilika za njega.

Jer, uprkos svim svojim naporima, Aleksandar nikad nije bio siguran da ga stara grofica shvata ozbiljno. Pisao je članke koji su bili veoma hvaljeni. Čak je, kao i Radišček, objavio anonimne članke u novinama o tako odvažnim temama kao što su demokratija i ukidanje kmetstva – teme koje su, čak i u prosvetenoj Katarininoj Rusiji, još uvek bile suviše radikalne da bi se o njima zvanično raspravljalo. Pokazao je te članke grofici i otkrio joj da ih je lično napisao; ali čak ni tada nije bio siguran da li ju je zadivio. Večeras će mu se pružiti prilika.

Uloga gladijatora, kako su je nazivali redovni gosti grofice Turove, uvek je bila ista. Jer dok se u drugim salonima podsticala prefinjena umetnost civilizovane rasprave, grofica Turova je uživala u tome da posmatra masakr. Žrtva je uvek bio neupućeni novopridošlica konzervativnih pogleda, koji bi se suočio s nekim predstavnikom prosvetćenosti – grofičinim gladijatorom – čiji je zadatak bio da potuče i ponizi protivnika pred njom i njenim gostima.

Kada je te večeri Aleksandar pogledao ka grofici, video je da se oko nje već okupljaju slušaoci. S leve strane je primetio novopridošlicu, jednog generala – naočitog, sedog čoveka, niskog rastom ali veoma uspravnog, prodornih plavih očiju. Dakle, to je žrtva. Grofica Turova je rukom dala znak Bobrovu da se približi. Prilazeći joj, Aleksandar se nasmešio čuvši kako ona prekoreva jednog mladog pisca: „Pazite se, mesje“, govorila je, preteći mu prstom. „Mene ne možete prevariti. Ja spavam otvorenih očiju.“ Grofica se nikad nije menjala.

Te večeri posebno zabavnim činilo je to što se grofica Turova nikad nije trudila da bude prefinjena. Kad bi bila spremna da započne diskusiju, jednostavno bi odabrala

jednog, moglo bi se reći, petlića za borbu, i nahuškala ga na drugog. Tako se sada okrenula nesrećnom generalu. „Dakle“, kazala je optužujućim tonom, „čula sam da želite da zatvorite sva pozorišta.“

Stariji general ju je iznenađeno pogledao. „Ne sva, draga grofice. Samo sam rekao da je jedan komad otišao predaleko i da ga treba ukinuti. Podsticao je pobunu“, dodao je on mirno. „To vi kažete. A šta vi mislite, Aleksandre Prokofjeviču?“ Time mu je dala znak da počne.

Aleksandar je uživao u tim raspravama. Pre svega, dobro su mu išle od ruke jer je bio strpljiv; drugo, mada je sama grofica možda bila površna, rasprave u njenom salonu često su se ticale važnih tema, vezanih za samu suštinu Ruskog carstva i njegove budućnosti. Zato, mada je žudeo da potuče generala, istovremeno se nadao da će u njemu imati dostojnog protivnika.

Grofica je odabrala temu: sloboda govora. To je bilo ključno pitanje prosvete i carica ga je podržavala. Ne samo da je Katarina dopustila privatnim štamparima da legalno rade, već je i sama pisala društvenu satiru za pozorište. I tako je debata započela.

BOBROV: Protivim se cenzuri – iz jednostavnog razloga.

Ako ljudi budu mogli slobodno da govore, glas Razuma će konačno prevladati. Osim, naravno, ako nemate poverenja u ljudski razum.

GROFICA: (*Pakosno*) Zar nemate poverenja, generale?

GENERAL: (*Vedro*) Ne previše.

BOBROV: Istorija je, možda, na vašoj strani. Ali šta je s budućnošću? Ljudi mogu da se menjaju, a isto tako i način vladavine. Pogledajte kako carica odgaja svoje unuke. Možda vam se ni to ne dopada?

Svi su znali da se Katarina lično brine o vaspitanju svojih unuka, Aleksandra i Konstantina.

GENERAL: Divim se carici. Ali kad njen unuk bude vladao, prosvেćen ili ne, otkriće da su mu mogućnosti ograničene.

GROFICA: (*Nestrpljivo*) Nema sumnje da se onda, umesto njegovoj, radujete vladavini velikog kneza Pavla?

Bobrov se nasmešio. Veliki knez Pavle, Katarinin jedini zakoniti sin, bio je trn u oku grofici. Bio je to sumoran i čudan čovek i bilo da je zaista bio njegov sin ili ne, Pavle se svakako ugledao na ubijenog cara Petra III. Mrzeo je caricu zbog toga što je preuzela brigu o njegovim sinovima i retko je dolazio na dvor. Bio je opsednut strogom vojničkom disciplinom i nimalo se nije zanimao za prosvеćenost, a pričalo se da bi ga Katarina jednog dana mogla preskočiti i kao svog naslednika odabrati njegovog sina. Uprkos tome, nijedan razuman oficir poput generala nikad ne bi govorio ružno o čoveku koji bi ipak jednoga dana mogao postati vladar. Stoga je stari general mudro ćutao.

BOBROV: Vratimo se pitanju cenzure – kakvu štetu može da nanese prikazivanje jedne predstave?

GENERAL: Verovatno nikakvu. Ali ja se protivim principu slobode govora, iz dva razloga. Prvi je taj što on podstiče duh suprotstavljanja kao takav. Ali druga, još veća opasnost, nije u njegovom dejstvu na ljude, već na vladare.

BOBROV: Kako to?

GENERAL: Zato što takozvana prosvеćena vlast smatra da svoje odluke mora braniti Razumom, a zatim počinje da veruje da ima moralnu obavezu da pobedi u svakoj raspravi. Šta bi bilo ako bi se moćna i odlučna grupa

– koja nimalo ne mari za argumente i slobodu govora
– suprotstavila takvoj vlasti? Ona bi tada postala bespomoćna. Ne vredi da od filozofa tražite da vas odbrani od Džingis-kana! To je pouka čitave ruske istorije.

Bio je to uverljiv argument. Grofica je delovala zbunjeno.

BOBROV: Pa ipak, Tatari su pokorili Rusiju zato što je bila razjedinjena. Verujem da će danas i u budućnosti samo ona vlast koja poseduje poverenje slobodnih ljudi biti istinski jaka i jedinstvena.

GENERAL: Ne slažem se. Sloboda je slabost.

BOBROV: Plašite se naroda?

GENERAL: Da. Svakako. Setite se Pugačova.

Ah, Pugačov. Posmatrači su gotovo očigledno uzdahnuli. Ta kratka rečenica odzvanjaće Rusijom još gotovo čitav vek. Jer tada je bilo prošlo tek dvanaest godina od poslednje, užasne seoske bune, koju je predvodio Kozak Pugačov. Kao i sve ostale – kao i velika buna Stenjke Razina u prethodnom veku – i ona je počela na suprotnoj strani stepe, pored Volge, i kretala se ka Moskvi. Poput Razinove pobune, nedostajale su joj strategija i dobra organizacija, te je stoga ugušena. Ali je ipak podsetila čitavo rusko plemstvo i carsku vlast na mračno verovanje koje je opsedale čitavu moskovsku istoriju: narod je opasan i treba ga se plašiti. Zbog toga je bilo dovoljno reći: „Setite se Pugačova.“

GENERAL: Rusija je ogromna i zaostala, Aleksandre Prokofjeviču: seoska carevina. Mi smo još uvek u srednjem veku. Samo jak autokrata i plemstvo mogu čvrsto vladati državom. Što se tiče trgovaca i seljaka, oni nemaju

zajedničkih interesa s plemstvom i ako ih pustite da se raspravljaju jedni s drugima, ni oko čega ne mogu da se slože. Naša prosvjećena carica to vrlo dobro zna.

Nije se moglo poreći da je Katarina vladala autokratski. Praviteljstvujušči senat i Veće koje je osnovao Petar samo su potvrđivali njene odluke. Što se rasprava tiče, kad je Katarina – pokušavajući da reformiše prastare ruske zakone – sazvala veliki sabor s predstavnicima svih klasa, oni su odbili da sarađuju jedni s drugima te je sabor raspušten.

BOBROV: Za takve stvari potrebno je vreme.

GENERAL: Ne. Plemstvo je jedina klasa u Rusiji koja je sposobna da vlada: oni imaju svoje privilegije, jer su potrebni Rusiji. Zar želimo da izgubimo svoje povlastice?

Plemstvo koje je učvrstio Petar postojalo je da bi služilo državi: i to su s ponosom i činili. Pošto joj je bila potrebna njihova podrška, Katarina ih je obasipala povlasticama. Dala im je u ruke celokupnu lokalnu vlast. Povelja koju je carica prethodne godine donela potvrdila je gotovo sve privilegije koje su samo mogli da požele. Sva njihova imanja, uključujući i stara *pomestja*, sada su bila apsolutno u njihovom posedu. Nijedna druga klasa nije mogla da poseduje zemlju. Pa ipak, mada su obično želeli da služe državi, više nisu bili obavezani na to. Nisu plaćali nikakve poreze. Nisu mogli biti bičevani knutom. Čak im je bilo dozvoljeno i da putuju u inostranstvo. Tako je od državnih službenika ruske autokratije izrasla povlašćena klasa s malo obaveza, pa ipak, zaštićenija od bilo koje druge u Evropi. General se mudro pozvao upravo na interese ogromne većine svojih slušalaca.

Međutim, privilegija je jedno, a filozofija nešto sasvim drugo. Došlo je vreme za protivnapad.

BOBROV: Ali vi zaboravljate na Prirodni zakon.

Grofica se sada s olakšanjem nasmešila. Prirodni zakon je bio jedna od omiljenih prosvetiteljskih ideja.

BOBROV: Seljak je potlačen i nepismen. Ali nije ništa manje čovek nego ja. I on je sposoban da razumno misli. To je naša nada za budućnost.

GENERAL: Vi želite da ih obrazujete?

BOBROV: Zašto da ne?

Generalu oči zablistaše. Ovaj bistri državni službenik otišao je predaleko.

GENERAL: Pa, Aleksandre Prokofjeviču, ako je seljak, kako vi kažete, razumno biće, a vi ga obrazujete, ko će onda obrađivati zemlju? On će želeći da bude slobodan. Želeće da svrgne vladu i caricu. Moraćete da oslobodite svoje kmetove i vaša vladavina Razuma tako će vas zbaciti s vlasti. Ovo nije Amerika. Nastao bi haos. Da li to vi želite – haos i oslobađanje kmetova?

Izgovarajući te reči, stari general je bio prilično siguran u sebe. Preko devedeset pet procenata stanovništva bili su seljaci – polovina toga državni seljaci, gotovo bez ikakvih prava; a druga polovina seljaci u privatnom vlasništvu ljudi poput Bobrova. U tom veku njihova prava su se još umanjila: mogli su se prodavati i kupovati kao stoka. Čak se i

prosvjećena carica usudila tek da preporuči plemstvu da prema njima budu obzirni. A sama grofica Turova je, prema generalovom saznanju, posedovala više od četiri hiljade duša. Njemu se stoga činilo da je pobedio u raspravi.

Grofica je zabrinuto pogledala u Aleksandra. On se blago nasmešio. Kucnuo je čas da dokrajči protivnika.

BOBROV: Dopustite mi da se ne složim s vama. Volter nam je pokazao apsurdnost praznoverja – i njega smatram, generale, uverenjem za koje nam Razum govori da ne može biti tačno. A Razum me, generale, ne obavezuje da se pretvaram da je moj kmet životinja i da mu uskratim ljudska prava. Možda moj kmet još uvek nije spreman da postane slobodan; ali će njegova deca možda biti. Razum me ne obavezuje da kažem da slobodni seljaci neće obrađivati moju zemlju. Kako se obrađuju imanja u drugim zemljama, u kojima su seljaci slobodni? Možete reći da će obrazovan seljak poreći svu vlast i pokušati da svrgne caricu. Pa zašto onda mi, obrazovani ljudi, sami rado služimo autokratiji? Zato što nam Razum govori da je to neophodno. Smatram, stoga, da nam Razum nudi mudre zakone i onoliko slobode koliko je za nas korisno. Srećan sam što znam da će moja carica odlučivati o svemu tome i da takođe dopušta razumnim ljudima da o tome raspravljaju bez cenzure. Ukratko, zadovoljan sam što služim svojoj vladarki i, ugledajući se na velikog Voltera, nemam čega da se plašim.

S tim rečima Aleksandar se otmeno naklonio grofici.

Savršeno je to izveo. To je bilo upravo ono što je grofica Turova želela da čuje. Kao carica sa svojim podanicima, ona

će odlučiti šta je najbolje za četiri hiljade razumnih bića koje trenutno poseduje; i nema sumnje da će oni biti zahvalni što je njihova vlasnica tako prosvেćena, u ovom najboljem od svih mogućih svetova.

Mali krug zvanica je zapljeskao. Aleksandar je čuo kako je starica promrmljala: „Ah, moj Volter.“ General je ćutao.

A je li Bobrov verovao u ono što je upravo rekao? Da, uglavnom. Źeleo je kmetovima dobro. Možda će jednoga dana oni zaista biti slobodni. A u međuvremenu, Katarinino doba prosvеćenosti bilo je pravo vreme da živite, kao plemić, u Sankt Peterburgu.

Konačno je kucnuo čas. Kao i uvek na takvim okupljanjima, glavni deo večeri posle gladijatorske rasprave bio je posvećen kartanju. Aleksandar se kartao oko sat vremena i to bez mnogo uspeha. Kako bi i mogao da se usredsredi? Svakih nekoliko minuta pogled bi mu odlutao do stola za kojim je sedela grofica, u iščekivanju da ona prekine igru. Čim mu se ukazala prilika, izvinio se i neupadljivo stao u ugao, posmatrajući je. Kako su joj leđa iz tog ugla izgledala pogružena i krhka, i tako neobično slabašna. Pa ipak, kad ju je konačno video kako ustaje i okreće se prema njemu, čim je zakoračio ka njoj opet ga je obuzela nervoza.

„Darja Mihajlovna, mogu li da porazgovaram nasamo s vama?“ Ona se namrštila. „Reč je o nečemu vrlo važnom.“

Ako je mislio da će mu pobeda nad generalom obezbediti njenu naklonost u kasnijem razgovoru, činilo se da nije bio u pravu. Pošto je poslužio svojoj svrsi, očigledno joj te večeri više nije bio zanimljiv. Hladno ga je pogledala, promrmljala: „Ah, dobro“, i krenula ka predvorju. Prateći je, Aleksandar

je primetio da ona pomalo šepa. Pošto je stigla do predvorja, sela je na malu pozlaćenu sofu, vrlo uspravna, dok njega nije ponudila da sedne.

„Pa, šta želite, Aleksandre Prokofjeviču?“

Došlo je vreme da joj kaže ono što je nameravao. Naravno, pripremao se za to. Ali uprkos svemu, kako bi, dođavola, mogao taktično da pita jednu staricu da li ga spominje u svom testamentu? Počeo je oprezno.

„Kao što ste možda čuli, Darja Mihajlovna, postoje izvesni pregovori s različitim stranama koji se tiču mog mogućeg novog braka.“ Njen izraz je na te reči ostao bezličan. „S obzirom na to, izvesne strane su me, prirodno, zamolile da ih upoznam sa svojim imetkom.“ To je bila potpuna izmišljotina, ali je ipak bio najbolji izgovor koji je uspeo da smisli. Zastao je, pitajući se kako će ona odgovoriti.

Potpuno nepomičnog lica, grofica Turova je spustila ruku u krilo i posmatrala svoju nadlanicu sa, kako se činilo, izvesnim divljenjem. Potom je okrenula šaku i zagledala se u svoj dlan. Činilo se da je i njime zadovoljna. Zatim je podigla ruku na pozlaćeni rukonaslon sofe i tiho dobovala prstima, kao da joj je dosadno. Aleksandar je tada nastavio priču.

„Postavljeno je pitanje“, rekao je oprezno, „da li, osim imanja koje trenutno posedujem, imam bilo kakvih drugih očekivanja?“ Opet je zastao, nadajući se da će mu ona pomoći.

Pogledala ga je s očiglednim zanimanjem.

„Nisam znala da ih imate“, primeti ona slatkim glasom.

U redu. Ako ona želi da se igra njime, moći će da se odbrani samo prividnom iskrenošću.

„Pretpostavljam da ih nemam, Darja Mihajlovna. Ali sam se usudio da se nadam da ste možda, kao moja rođaka, pomišljali da me spomenete u svom testamentu. Ako niste, naravno, ponašaću se u skladu s tim.“

Staričin izraz se nije promenio. On nije imao pojma da li mu ona veruje, ili šta uopšte misli.

„Nameravate da se oženite?“

„Nadam se. Jednog dana.“ Pazio je da se ni na šta ne obaveže. Video je kako se grofica mršti.

„Možete li mi reći ime barem jedne porodice s kojom pregovarate?“ Očigledno mu nije verovala. Spomenuo je porodicu Nemice.

„Čestitam vam. Dobra baltička porodica. Mogli biste i gore proći.“ Nasmejala se. „Ali po onome što sam čula, Aleksandre Prokofjeviču, ta devojka je bogata naslednica. Sigurna sam da vam neće biti potrebno ništa više od onoga što ona već ima.“ Ponovo je pogledala u svoju šaku, kao da saoseća s njom što je primorana da toliko dugo sluša tako dosadan razgovor. „Osim ako, naravno“, nastavila je tiho, ne menjajući izraz lica, „to uopšte nema nikakve veze s vašim brakom. Možda ste upali u novčane neprilike.“

„Ne, ne.“ Veštica!

„Da niste možda u dugovima?“

„Svi su donekle u dugovima.“

„Tako kažu.“ Ona frknu. „Ja nisam.“ Aleksandar je znao da je to više nego tačno. Upravljala je svojim imanjima gvozdenom rukom. Bog zna koliki su joj prihodi.

Nekoliko trenutaka grofičina pažnja kao da je odlutala i ona se zagledala nekud u daljinu.

„Pa, dakle. Ako se oženite, pretpostavljam da vas više nećemo tako često viđati ovde.“

Nije obratio pažnju na tu aluziju na madam De Ronvij.

„Nipošto, Darja Mihajlovna“, nastavio je on mirno. „Često ću vam sa suprugom dolaziti u goste.“

„Nema sumnje.“ Zatim mu se, sasvim iznenada, blistavo osmehnula. „Jeste li sasvim propali?“

„Ne“, slagao je, dok ga je ona pažljivo posmatrala. Nekoliko trenutaka vladala je tišina.

„Pa, Aleksandre Prokofjeviču, moram da vam kažem da za sada niste spomenuti u mom testamentu.“

Sagnuo je glavu. Mada nije ni trepnuo, osetio je kako je upadljivo prebledeo; ali znajući da ga ona posmatra, hrabro je digao pogled.

„Međutim“, frknu ona, „vaš otac mi je bio rođak a vi ste očigledno u teškoćama.“ Poslednju reč je izgovorila sa izvesnim spokojnim prezirom. „Stoga ću vas uključiti. Nemojte očekivati znatnu sumu. Ali ćete dobiti, usuđujem se da kažem, dovoljno.“

Blagi bože, ipak ima nade.

„Vreme je za kartanje.“ Ne čekajući da joj on ponudi ruku, naglo je ustala, a zatim zastala. „Kad bolje razmislim, Aleksandre Prokofjeviču, dodaću i jedan uslov.“ Opet se okrenula njemu. „Da, mislim da je vreme da se oženite. Zato ćete dobiti svoje nasledstvo – ali samo ako se oženite tom devojkom iz baltičke porodice.“ Zadovoljno se nasmešila. „To je sve što imam da vam kažem, mesje.“ S tim rečima se udaljila.

Posmatrao ju je kako odlazi. Kako je znala, kojim je đavolskim instinktom pogodila, da je to bio jedini odgovor koji nije želeo?

„Kladim se da ona stvarno spava otvorenih očiju“, promrmljao je ogorčeno.

Raskošna kuća je bila pusta; gosti su otišli. Aleksandar i njegova ljubavnica povukli su se u njen stan u istočnom krilu i sada su konačno mogli da razgovaraju nasamo. Prirodno, pričali su o njegovom braku.

Do tog krila se lako dolazilo hodnikom iz glavnog dela kuće; ali je ono takođe imalo i zaseban ulaz, kraj malog zadnjeg stepeništa koje je vodilo na ulicu. Stoga je bilo izuzetno pogodno za neupadljive ljubavne sastanke. Sobe Adelaide de Ronvij bile su predivne. Izgledale su upravo kao da se nalaze negde u njenoj rodnoj Francuskoj: nameštaj u stilu Luja XV i XVI; obisonski tepih sa ukrasnom ivicom; raskošne zavese s teškim resama i kićankama; bogate prekrivke na nameštaju; tapiserije s ljupkim pastoralnim prizorima; nežne ružičaste i plave nijanse, pozlata, ali ne suviše napadna. Sve je to ona održavala s lakoćom, jednostavnošću i urođenim osećajem za lepotu koji je imao sopstvenu osobenu draž.

Kada joj je Aleksandar ispričao šta mu je grofica rekla, Adelaida ga je nežno uhvatila za ruku i nasmešila se. „Moraš se oženiti tom devojkom, dragi moj.“

Kako je ona bila neobična žena. Polu-Francuskinja, polu-Poljakinja, izrazito visoka, širokih ramena i kože bele kao alabaster. Do trideset pete godine bila je smeđokosa, ali sada joj je prirodna boja kose bila čeličnosiva. Imala je ovalno lice, bademaste smeđe oči koje su ponekad izgledale pomalo tužno i široka, podsmešljiva usta. Bila je vitka, uzdignutih grudi; ali ko zna zašto, ono što je kod Aleksandra, kada su vodili ljubav, budilo najveću strast, bila je blaga zaobljenost njenih butina.

Za njihovih deset zajedničkih godina Adelaida se veoma malo izmenila. Tek sada je ulazila u prelazno doba, ali to nje-mu nije bilo važno. Zahvaljujući vitkoj, snažnoj građi, ostala je mladolika; kretala se s predivnom, gipkom otmenošću i ako je, s godinama, Aleksandar ponegde primetio izvesnu koštunjavost i opuštenost kože koja se nije mogla sprečiti, jednostavno bi preusmerio svoja milovanja ka drugim

mestima, koja su mu pružala iluziju da se ništa nije promenilo. Zaista, svest o tome da zajedno krađu vreme pružala mu je osećaj potajne tuge, snažniji od bilo kojeg drugog koji je upoznao. Bila je to lepota jeseni – topla i zlatna.

Adelaida je bila zahvalna zbog njihove ljubavi. Kako joj je jednom rekla jedna stara Francuskinja: „Sa starijom ženom mlad muškarac postaje bolji. Ali i on njoj donosi zadovoljstvo, jer je prihvata takvu kakva je.“ Uživala je kao u maloj pobedi u tome što još uvek uspeva da dovede tog prilično sebičnog čoveka do erotskog zanosa.

Na svoj način, Bobrov ju je voleo. Veze s mlađim ženama mu nikada nisu toliko značile. Bilo je dovoljno da vidi njene savršene pokrete, njen otmeni hod, pa da zaboravi na sve ostale. „Osim toga, s njom mogu da razgovaram“, govorio je. Jedno o drugome su znali skoro sve. Otkrivao joj je sve svoje namere, čak i želju da njenu postelju zameni caričinom. Kako je ona sama jetko govorila, „To je posao“.

A sada mu je veoma odlučno kazala:

„Moraš odmah osigurati zaruke s tom Nemicom.“

„Znaš da to zapravo ne želim.“

„Budi srećan što te ona voli, *cher ami*.“ Cinično se nasmešila. „Možda će to biti dobro za tebe.“

„A za tebe?“

Ona blago slegnu ramenima. Još uvek je umeo da bude bezobziran. Šta je hteo – priznanje o njenom očajanju, kao trofej? Otpust? Oproštaj? „Moramo biti praktični“, rekla je mirno. „Dopašće ti se. Lepo je imati porodicu.“

„Možda.“

„Enfin.“ U njenom glasu osećao se jedva primetan nagoveštaj nestrpljenja. „Više nećeš dolaziti ovamo.“

„Svakako hoću.“ Trudiće se da bude dobar muž, ali nije imao nameru da ostavi Adelaidu.

Međutim, ona odmahnu glavom. „Moraš provoditi vreme sa suprugom, znaš. To je vrlo važno.“

Uzdahnuo je. „Znam. Ali nećeš mi zabraniti da te viđam?“

„Ah... to.“ Slegnula je ramenima. „Ko zna? Videćemo.“

Hoće li ona naći novog ljubavnika? Ta pomisao mu se nije sviđala, mada je osećao da više nema prava da je vezuje za sebe.

„A ta devojkica“, upitala je ona konačno. „Kakva je?“

Razmislio je.

„Ima okruglo lice, jednostavnih crta; plave oči, svetlu kosu. Obrazi su joj malo previše rumeni. Veoma je naivna, mada ne i glupa.“ Zastao je. „Svakako bi trebalo da budem zahvalan, ali pretpostavljam da mi posle tolikih godina s tobom sve druge žene deluju nezanimljivo.“

„Kako je šarmantan ovaj galantni gospodin.“ Usta su joj se izvila u osmeh. „A ubrajaš li i caricu u te druge žene, ako smem da pitam?“

On se nasmejao. Zapravo, ponekad se pitao da li mu je ova veza sa starijom ženom mogla pomoći da prihvati Katarinino, sada već ostarelo telo. Pretpostavljao je da nije.

„Mislio sam“, nasmešio se, „na žene, a ne na Rusko carstvo!“

Njen pogled mu je rekao da su dovoljno razgovarali. Njena spavaća soba nalazila se na vrhu malog stepeništa i on krenu tamo za Adelaidom.

Još uvek je bila tako ljupka i poželjna dok se polako protezala a zatim lenjo izvijala vitko, belo telo. Udisao je težak, mošusni miris koji je bio jedna od njenih tajni u kojima je uživao. Nežno joj je prešao rukom preko grudi.

Da li ljubavnik u činu strasti na trenutak ugleda večnost, pitao se on? Moguće. Aleksandar je smatrao da u svojoj